

UDK 316.3:504.03
504.03:316.3
316.42(497.5):504.03
Izlaganje sa znanstvenog skupa

Primljeno: 10. travnja 1996.

Generacijska privilegija Odgovornost za uspjeh*

Ivan Cifrić

Filozofski fakultet, Zagreb

Sažetak

U prvom dijelu članka riječ je o nekim aspektima ekoloških izazova s kojima se suočava moderno društvo: ubrzanje života, rizici, stvaranje i razaranje, ekološko obrazovanje, odgovornost itd. Posljedice ljudskog djelovanja u prirodi i društvu postaju »novi prirodni« izazovi, koji povećavaju odgovornost čovjeka u koevolutivnom procesu. Iz toga proistječe novi tip odgovornosti, »odgovornost za uspjeh« i spoznaju granica čovjekove moralne autonomije.

U drugom dijelu članka govori se o ekološkim izazovima hrvatskom društvu. Tri su izazovna tipa okoliša: prirodni i antropogeni okoliš Hrvatske, moderno zapadnoeuropsko društvo i međunarodni ekološki režimi. Za hrvatsku ekološku politiku važno je održanje kvalitete okoliša, normativno i institucionalno uređenje, prepoznavanje kreativnih snaga, (znanja i poticajnih mjera razvoja) i kvalitetan tehnološki transfer.

Ključne riječi: ekološki izazovi, generacijska privilegija, hrvatsko društvo, moderno društvo, moralna autonomija, odgovornost za uspjeh, virtualna stvarnost

I. EKOLOŠKI IZAZOVI MODERNOM DRUŠTVU

1. Uvod

Tema skupa, »Ekološki izazovi modernom društvu« nije slučajno izabrana. Njemačka iskustva u praktičnom rješavanju ekoloških problema (Umweltproblem) mogu postati uzori jednog bogatog iskustva hrvatskom društvu i njegovim institucijama na putu u razvijeno moderno društvo. S druge pak strane prirodnoznanstvena i duhovnoznanstvena ekološka misao u Njemačkoj temelji se na europskim kulturnim tradicijama i razvija znanstvena i intelektualna postignuća modernog mišljenja. Ta znanstvena refleksija i kulturni interpretativni obzori socijalne i ekološke tematike za hrvatsku znanost, kulturnu integraciju i modernizaciju posebice su praktično važni, znanstveno izazovni i kulturološki zanimljivi.

2. Generacijska privilegija

Danas živeće generacije imaju »privilegiju« svjedočiti i empirijski iskusiti dio čovjekovih stvaralačkih mogućnosti i snaga, ali zajedno s njihovim posljedicama. S jedne strane riječ je o znanstveno-tehničkom razvoju i povećanju čovjekova blagostanja

* Rad se temelji na autorovu uvodnom izlaganju na hrvatsko-njemačkom simpoziju Goethe-Instituta Zagreb i časopisa »Socijalna ekologija« *Ekološki izazovi modernom društvu*, održanom 25. i 26. travnja 1996. godine u Goethe-Institutu u Zagrebu.

mjereno standardima potrošačkog društva, a s druge o opstojnosti velikih razlika između razvijenih i nerazvijenih, fizičkom siromaštvu i duhovnoj bijedi. Dohodak po glavi stanovnika između nekolicine najbogatijih i petine najsiromašnijih zemalja u svijetu 1960. godine bio je 30:1 a 1989. godine čak 59:1. I u najrazvijenijim zemljama povećavaju se razlike između socijalnih klasa i raste broj siromašnih. Primjerice, u Engleskoj se u posljednjih 17 godina smanjio dohodak zaposlenih u odnosu na dohodak poslodavaca od 1/4 na 1/7, a u Njemačkoj u posljednjih 25 godina od 1/7 na 1/40 (Reheis, 1996:14). Ovaj nesrazmjer izaziva strah siromašnih da ne ostanu bez ičega ali i strah bogatih da ne izgube svoje bogatstvo (Altner, 1992). I na drugim primjerima mogu se ponoviti poznati odnosi razvijeni – nerazvijeni, Sjever – Jug, bogati – siromašni itd. Gotovo svaka generacija ostavlja kulturno bogatstvo ali i dio problema nasljednoj generaciji. Bilance između dobitka i gubitka postaju sve problematičnije što se više uključuje vremenska dimenzija analize. Ideje o »generacijskom ugovoru« (Brown–Weis, 1993) i »europskom ekološkom ustavu« (Quistorp, 1993) postaju zanimljive teme.

Svaka generacija u okviru kraćih vremenskih ciklusa vidi svijet kao »svoj svijet« i svoje šanse. To implicira i privilegiju tumačenja sebe u svijetu i svijeta kao takvog. Svaka privilegija pa i generacijska ima i svoju cijenu, koju ne plaća ona sama nego i drugi: okoliš i nasljedne generacije. U ovom slučaju ta se cijena može razumjeti kao »prostorno–biološka« i »vremensko–generacijska«. Unutargeneracijski ritmovi (ciklusi) apsorbiraju prostorno–biološku cijenu s izraženim socijalnim negativnostima i konfliktima unutar njihovog društva/kulture, ali se primjećuju i u svjetskoj ekološkoj i političkoj neravnoteži itd. Međugeneracijski se pak ritmovi (ciklusi) odnose na dugoročna vremenska razdoblja i pogađaju biološku reproduktivnost pučanstva. Ubrzanje života – potrošnja – dugoročno ostavlja posljedice na elasticitet sustava. U svijesti se, poradi ubrzanja, potiskuje ili briše prošlost i time iskustvo kao važna antropološka dimenzija, a o budućnosti se onda razmišlja na temelju sadašnjosti – njezinih projekcija ili pak utopija. Razvojna privilegija jedne generacije stvara ekološke hendikepe nasljednim generacijama; generacijsko »slavlje« postaje međugeneracijska »mora«.

3. Stvaranje i razaranje

Prirodni okoliš je osnova čovjekove egzistencije pa je tijekom povijesti permanentno podložan njegovim aktivnostima i time namjerno i nenamjerno mijenjan (Lipietz, 1992:48). U ljudskoj povijesti evolucija se zato »otkriva« kao spiralni tijek: istodobno sustavno povećanje stvaranja – preoblikovanja i oblikovanja, ali i kao povećanje razaranja (Bojanovsky, 1994).

(1) Po jednim, razaranje je pretpostavka stvaranja (razvoja), jer evolucija i sama mijenja i razara fizički okoliš, mijenja uvjete življenja i stvara nove oblike života. U svom kratkom životnom vijeku čovjek ne može jednostavno primijetiti i spoznati »evolucijsku racionalnost« koja se hijerarhijski odvija na više razina: na kozmičkoj, na razini gena, organizama, ekosustava, globalnoj razini Zemlje i kulturnoj razini (Verbeek, 1994:215–218);

(2) Po drugima, razaranje je posljedica stvaranja (razvoja) tj. posljedica industrijskog društva i fordističkog modela. Ovaj aspekt problema postao je središnja točka brojnih kritika modernog društva i tema na koju se referiraju njegovi kritičari.

»Ekološke izazove« možemo kontekstualno definirati kao problem odnosa između »čovjeka i okoliša«, »čovjeka i društva« (čovjeka), »čovjeka i boga«, te kao odnos »čovjeka prema samom sebi« u uvjetima globalizirajućih promjena u prirodnom okruženju – osobito klimatskih promjena (na Zemlji) i promjena u društveno–kulturnom okruženju (u društvu). Sve četiri spomenute relacije nastoje se znanstveno istražiti, instrumentalno definirati i kulturno–paradigmatski objasniti. Bez obzira na različite aspekte u kojima se odnos čovjeka i okoliša (prirode) promatra kao tehnički, teološki, socijalni, biološki, politički itd. problem, u biti se radi samo o jednoj relaciji – o odnosu čovjeka i prirode. On se u povijesnom smislu razvijao kao nastanak različitih kultura/društava. Zahvaljujući inovacijskim sposobnostima, neke kulture se oblikuju kao civilizacije, druge propadaju itd.

U objašnjavanju odnosa čovjeka i prirode danas su dvije principijelne pozicije prepoznatljive: shvaćanje tog odnosa kao »konfliktnog odnosa/stanja« i shvaćanje kao »prirodnog odnosa/stanja«. Prvi više ističe negativne posljedice čovjekovog djelovanja i polazi od podvojednosti čovjeka i prirode te kratkoročnih zakonitosti; drugi pak naglašava pozitivne evolucijske procese povezanost čovjeka i prirode, i dugoročnost prirodnih zakonitosti. Povijesno promatrano, nalazimo divergentne forme društvenog posredovanja odnosa pojedinca, društva i prirode. Pri tom se radi o nekoj formi prirodnih odnosa. Zato se i u jednom i u drugom (ovdje spomenutom) slučaju može reći da se radi o »društvenom prirodnim odnosu« tj. da se u društvu »u različitim područjima odnosi prema prirodi kulturno simboliziraju i istovremeno socijalno i materijalno reguliraju« (Jahn, 1991:58; Jahresbericht, 1992:4).

4. Izazov prirode i izazov posljedica ljudskog djelovanja

Zanimljiva su dva aspekta »ekoloških izazova«: (a) priroda kao izazov društvenoj (čovjekovoj) aktivnosti i (b) posljedice ljudske aktivnosti, osobito ekonomskih efekata, kao novi izazov. Na ovaj posljednji upozoreno je u izvješću Svjetske komisije za okoliš i razvoj: »U prošlosti smo se bavili posljedicama gospodarskog rasta na okoliš, sada smo prinuđeni baviti se posljedicama opterećenja okoliša...na ekonomske perspektive« (World Commission, 1987:5). Oba ova aspekta danas zahtijevaju kritičko preispitivanje čovjekovog ponašanja, teorijskog i etičkog odnosa. Priroda je trajni izazov čovjekovom društvenom djelovanju, koji u »susretu« s prirodom stvara kulturu i ljudsku povijest. Ljudsku povijest kao prirodnu povijest (Naturgeschichte) možemo promatrati kao oslobađanje čovjeka (društva) ovisnosti od prirodnih uvjeta s težnjom ovladavanja prirodnim zakonima i upravljanjem prirodnim okolnostima. Takav je stav primjerno izražen kod Bacona (Schäfer, 1993) u zahtjevu za proširenjem društvene moći nad prirodom. Dvojake posljedice novovjekovne znanstveno–tehničke i epistemološke paradigme – pozitivne koje definiramo kao progres, te negativne koje definiramo kao ekološka kriza – predstavljaju jedinstven proces ljudske kreativnosti i destruktivnosti. Danas se ljudska moć, npr. u genetskim istraživanjima, kritički promatra osobito s etičkog aspekta.

Modernizacijske promjene industrijskog društva, nekad očekivani rizici kao popratne pojave tj. proizvedeni »rubni« društveni fenomeni, dobivaju danas središnje mjesto i time sve veće socijalno–ekološko značenje. Kulturni okoliš se mijenja u smjeru porasta »socijalnog deficita« – povećava se broj razorenih obitelji, u porastu su različiti oblici kriminala i nasilja, bezobzirnosti i agresivnosti, raste desni radikalizam

itd; razvijena društva sve više stare, imigracijska su središta sve veća, broj oboljelih pripisuje se civilizacijskim bolestima i tempu života koji povećava rizičnost.

Proizvodnja rizika – a neki smatraju i samu reprodukciju moderne znanosti i njenih protagonista, akademičara i znanstvenika »rizičnim« (Becker, 1993) – po nekima (Beck, 1986) proizvodnja rizika postaje preduvjet proizvodnje uopće. Naime, modernizacija društva i napretka nosi u sebi modernizaciju rizika i modernizaciju barbarstva. To znači da industrijska civilizacija ne napreduje samo u socijalnom blagostanju nego i u proizvodnji novih oružja za masovno uništavanje – zasad vjerojatno namijenjena »onima drugima«, a sutra možda i samoj sebi. Homo sapiens istražuje nove mogućnosti razlikovanja unutar svoje vrste. Neki upozoravaju da se danas vodi »treći svjetski rat«, za koji se profesionalni ratnici elektronskim tehnikama dobro uvježbavaju na virtualnoj stvarnosti, i da će posljednji rat biti sukob oko prirodnih izvora. Podsjetimo se, da je između 1950. i 1960. godine vođeno prosječno 12 ratova godišnje, a u razdoblju 1980.–1992. godine čak 89 ratova. Tako narav aparthejda ruši svako dostojanstvo i čovjeka i prirode.

Modernizacija je tako postala manifestna kao prirodna kulturna evolucija s jedne strane, a s druge redukcija kulturne i prirodne raznolikosti. Ona postaje spiralni lijevak kojem, čini se, uskoro prijete začepljenjem. Djeluje gotovo paradoksalno da se istodobno potpuno svjesno odvijaju dva proturječna procesa. (Možda nam se ipak to samo tako čini iz našeg ljudskog vremenskog i prostornog obzora, u kojemu promjene koje možemo ljudskim vijekom zahvatiti postaju važno uporište razmišljanja). Naime, (a) smanjuje se broj prirodnih biljnih i životinjskih vrsta a povećava zahtjev za njihovim očuvanjem i proizvodnjom novih hibrida. Od pedeset tisuća jestivih biljaka, čovjek je domesticirao oko pet tisuća, a čovječanstvo praktično živi od tri vrste: pšenica, riža i kukuruz koji tvore 60% svjetske prehrane. Slično je sa životinjskim vrstama. Od sto pedeset vrsta koje se mogu pripitomiti, homo sapiens je iskoristio svega petnaest, od kojih samo pet za prehranu imaju ključno značenje: konj, govedo, svinja, ovca i koza (Schug, 1996:106, 150); (b) isto tako se smanjuje broj autohtonih ljudskih kultura a povećavaju zahtjevi za znanstveno-tehničkom i ekonomskom pomoći njihovog održanja. U kolonijalnoj epohi su prvenstveno fizički, a u neokolonijalnoj epohi pretežito tehnološki »uništavana« – nestala ili »pripitomljena« mnoga plemena, mali narodi i kulture. Ironija ovog »kulturnog skandala« (ili pak »usuda evolucije«) tim je veća što moderna civilizacija, primjerice, još ne može dešifrirati slovarnik ni pročitati poruke nekih starih kultura/civilizacija. S motrišta okoliša biodivezitet postaje jedan od ciljeva globalne ekološke politike pa bi s motrišta društva/kulture kulturna raznolikost morala imati jednak interesni status. To tim više što problem multikulturalnosti modernog društva postaje više nego aktualna demokratska pozicija i istraživački projekt.

»Svijet je, kao što piše Verbeek (1994:179) pun paradoksa a evolucija puna kompromisa«. Zar nije antropološki paradoksalno da tehnika – bez koje čovjek ne može jer je (Mangelwesen) »manjkavo biće« (Gehlen, 1962:36), jer je ona čovjekova sudbina (Habermas, 1986), jer je zajedno sa znanošću postala nosilac kulture – u našoj percepciji postaje odgovorna za negativne ekološke posljedice? Po Altnerovu mišljenju svijet moramo shvatiti s punom odgovornošću i kao »prirodu« i kao »stvaranje« koje zahtijeva propitivanje naše odgovornosti za djelovanje. Naime, čovjek je postao čimbenik koevolucije na Zemlji i time mora preuzeti odgovornost ne samo za sebe nego i za sav zemaljski živi svijet.

5. Tehnika i rizici

Što su veće razvojne promjene to su i veće ekološke posljedice. U središtu tih promjena je znanstveno–tehnički kompleks prema kojemu postoje dva oprečna stava: nekritično prihvaćanje ili odbacivanje tehnike. Kolikogod uporaba tehnike nosi rizike i opasnosti ne možemo ju u binarnom kodu razmišljanja jednostavno odbaciti jer bi to vjerojatno dovelo do još veće katastrofe od one koju mogu izazvati posljedice njezine nekontrolirane uporabe. Primjerice, danas se sve više upozorava na rizike i opasnosti (Beck, 1986) svjesnog korištenja atomske energije – kako u civilne tako i u vojne svrhe. Mogućnosti izgradnje »privatne« atomske bombe sve su veće; raste ilegalna prodaja radioaktivnih materijala; ekonomski i politički destabilizirana područja povećavaju opasnosti korištenja atomskog oružja; broj država s atomskim oružjem od pet (prije 30–ak godina) povećao se na dvadesetak država. Osim toga, atomski otpad se uglavnom provizorno odlaže (Attali, 1996). Svake godine atomska i energetska industrija stvara oko 200.000 m² nisko i srednje radioaktivnog, te oko 10.000 m² visoko radioaktivnog materijala (Keating, 1993:41). Slično je stanje s nekim drugim akutnim pojavama kao što su čimbenici koji utječu na klimatske promjene na Zemlji (Simonis, 1993, 1996) a potvrđuju i izvještaji UN (Global Outlook, 1990). Sve je to još uvijek neplaćena cijena ljudskog »blagostanja« (Altvater, 1992).

S druge pak strane što su modernizacijsko–razvojne promjene brže to čovjek mora brže reagirati na stvorene posljedice, jer one mogu biti tolike da ugroze i ljudsku evoluciju. Tako se ekološki izazov modernom društvu izražava u vremenskoj utakmici između posljedica i reakcije na njih, pa se i sama društvena djelatnost u prirodi i na prirodu usmjerava prema aktivnostima na novostvorenim posljedicama u okolišu – shvaćenom bilo kao »prirodni« (wildnis), bilo kao »krajolik« (Kulturlandschaft), bilo kao »urbano–industrijski kompleks«. Međutim, upozorava Luhmann, nisu nam poznate buduće posljedice našeg djelovanja zbog danas brzih promjena društvenih struktura i praznina nepredvidivosti posljedica. Što više želimo spoznati budućnost to smo više izloženi razmišljati u kategorijama: vjerojatnog i nevjerojatnog. Naše znanje (opisivanje) o društvu započinje u društvu i ograničeno osnovnom strukturom procesa promatranja. Porast našeg neznanja povezana je sa složenošću okoliša društvenog sustava u kojemu i sam društveni sustav evoluirao. Okoliš mu stvara nesigurnost i potiče našu uznemirenost (Luhmann, 1992).

6. Ubrzanje i kreativnost

U sintagmi »vrijeme je novac« ekonomija je uspjela nametnuti tempo razvoja ne samo ekonomskog pod–sustava nego nas je uvjerila da je to nezaobilazna i prava formula života kojoj se čovjek mora pokoriti ili izgubiti. Štoviše, i društvo je prihvatilo tu ideologiju, pa se ona društva koja ju ne prihvaćaju tipologiziraju kao »nerazvijena društva«, odnosno »društva u razvoju«. Njihov je cilj dostići razvijena društva makar i po cijeni koju su razvijena društva iskusila – cijeni destrukcije okoliša. Tako se ubrzava i sam tijek razvitka. U sve kraćim vremenskim razdobljima kumuliraju se »događanja promjena«. Vrijeme i promjene (brzina) postaju kategorije modernog stila života kojemu prostor postaje sve više ograničavajući čimbenik, a vrijeme proizvodnje nejednakih šansi razvoja. Zato čovjek proširuje dimenzije svoje radoznalosti na mikro i makro–svijet u potrazi za novim izvorima i uvjetima života (Cifrić, 1994:20–).

Čovjek kao društveno biće djeluje racionalno, pa ekološka kriza predstavlja izazov njegovoj društvenoj racionalnosti. »Primitivna« i agrarna društva neodvojiva su od prirodnog okoliša i prirodnog ritma. Moderno društvo, u kojemu je čovjek udaljen od prirodnog života, ima svoje kriterije racionalnosti u društvenoj svijesti i djelovanju (ponašanju). Svako racionalno ponašanje je odgovorno ponašanje, ali kriteriji racionalnosti mogu biti različiti pa je i različita odgovornost. U usporedbi odgovornosti različitih tipova društava danas, mora se uzimati najprije njezino relativno, a onda univerzalno značenje. Relativno u smislu primjene važećih društvenih normi u djelovanju, a univerzalno u smislu anticipiranja posljedica djelovanja makoliko se u društvu u datom trenutku podudarale norme i praksa. Zato, iako smo svi na istom brodu, nismo svi jednako odgovorni za njegovu plovidbu i sudbinu. Kad bismo bili sigurni u postojanje čvrstih univerzalnih normi ili poznavali buduće norme, lakše bismo djelovali i legitimirali naše djelovanje, ali ne poznajemo buduće norme (Weizsäcker, 1988:261). To nepoznavanje budućih normi ne sprečava nas da se koncentriramo na razvijanje novih potrošačkih normi. To povećava važnost istraživanja povezanosti akumulacije kapitala s institucionalnim oblicima i njihovim promjenama. Naime, materijalna/resursna ograničenja i potrošačke granice fordističkog proizvodno-potrošačkog modela, na što se s pravom upozorava, ne dokazuju istovremeno i temeljne ekološka granice akumulacije kapitala a time i nemogućnost njegove evolucije u drukčiji proizvodno-socijalni model. U tom kontekstu neka pitanja dobivaju veće značenje. Što je i što znači odgovorno ponašanje? Može li čovjek preuzeti odgovornost za smrt onoga što nije sam stvorio i može li išta sam stvoriti ili samo preoblikuje ono što je stvoreno? Gdje su kočnice ljudske destruktivnosti i je li »društveni racio« za nju dovoljna »kočnica«? Treba li uopće razmišljati o nekim »kočnicama destruktivnosti« ako prihvatimo tezu da se sve odvija prema »prirodnim zakonima« na koje čovjek može tek toliko utjecati da si u određenom prostoru i vremenu olakša život?

7. Etika i odgovornost

Industrijsko društvo razvilo je uglavnom jedan tip odgovornosti: »odgovornost za neuspjeh«, koji pretežito proistječe iz ekonomske logike života. Taj se tip više-manje uspješno oblikovao unutar modernog društva i njime je ograničen. Međutim, ekološka dimenzija izazova modernom društvu postavlja i drugi tip odgovornosti: »odgovornost za uspjeh«. Taj tip odgovornosti zahtijeva propitivanje prije svega ekoloških posljedica našeg socijalnog uspjeha. Ako je nedvojbeno da je blagostanje modernog društva rezultat civilizacijskog uspjeha, onda je isto tako nedvojbeno da su i ekološke posljedice »rezultat« tog i takvog uspjeha. Zato ekološku krizu možemo tumačiti kao posljedicu »neodgovorne uspješnosti«, odnosno »uspješne neodgovornosti«.

Traženje odgovora u etičkim postavkama, nasuprot znanstveno-tehničkoj racionalnosti koja je omogućila (u procesu funkcionalnog diferenciranja društvenih podsustava) dominaciju jednog – ekonomskog podusustava – nad drugim podsustavima, pokušaj je uspostavljanja zahtjeva za odgovornim čovjekom i odgovornim čovječanstvom. Neki će reći da je to traganje za »novim čovjekom«, za »homo oecologicusom« (Meinberg, 1995) koji simbolizira novu vodeću sliku odnosa prema prirodi i reprezentira ideju o cjelovitom čovjeku. U tome ne vidimo bijeg od surove stvarnosti nego kritički odnos prema njoj; ne vidimo negiranje stečevina socio-kulturnog razvoja nego težnju za njegovim nastavkom; ne vidimo odbacivanje kulture modernog

društva nego proširenje njezinih etičkih kriterija (od društvenog i na polje prirodnog) u njezinoj samorefleksiji.

Problematičnost racionalnosti modernog društva je u tome što racionalnost jednog dijela društva (sustava) kao cjeline može dovesti u pitanje opću racionalnost sustava, a time i do redukcije odgovornosti: s jedne strane drugi pod–sustavi objektivno imaju manje odgovornosti za cjelinu, a s druge strane samo jedan pod–sustav ne prihvaća odgovornost cjeline; on se ponaša »kao da« je odgovoran. Tražanje racionalnih rješenja refleksivnim pomakom od znanstveno–tehničkog i ekonomsko–materijalnog prema duhovno–etičkom kreće se u dijapazonu ponude različitih etika – od antropocentrične etike: »tvrđog« i »mekog« antropocentrizma do ekološke etike: ekocentrične etike i bioetičke pozicije. Čovjek je i prirodno biće, produkt prirode i ne »dolazi« na Zemlju kao »etička tabula rasa«. Njegova »prva priroda« postavlja objektivno ograničenje »drugoj prirodi«. Zato bi ekološka etika (Umweltethik) trebala ukazati da čovjekova moralna autonomija ima granice utvrđene u biološkoj osnovi (Kanitscheider, 1996:16) a ne u tehnološkim dostignućima.

Danas moderno industrijsko društvo traga za primjerenim rješenjima koja ne može ponuditi znanost jer i sama znanost/znanstvenici trebaju etiku. Predmoderno društvo u kojemu je dominirala religija (kasnije ju potiskuje filozofija a filozofiju znanost) normiralo je individualno i društveno ponašanje prema kulturnim obrascima. Moderno društvo stvorilo je novi životni stil temeljen na povećanju potrošnje. Dominacija znanosti u modernom društvu ostavlja prazninu u etičkoj sferi. U ovom stoljeću čovjek je odgovornost za izvršenje prebacio na stroj, ali time nije smanjio – možda je samo prividno odložio – svoju odgovornost za društvene odluke i posljedice. Moderna uvježbavanja ratnika preko virtualne stvarnosti pripremaju ga da iz rata kao igre, svojevrstne slagalice, potpuno bezosjećajno odigra ulogu u stvarnoj ratnoj operaciji. Jednako se tako običnom čovjeku najstrašnije ratovanje prikazuje na ekranu kao simulacijsku igru. Taj socijalizacijski projekt militantnog industrijalizma koji razvija novi tip odgovornosti – »odgovornost na distanci« ne smije zamijeniti stvarni osjećaj odgovornosti prema čovjeku i prirodi – životu. Nasuprot »naturalističkom humanizmu« koji može poduprijeti bar dio zemaljskog smisla života dajući temporanu orijentaciju, »znanstveno usmjereni humanizam« principijelno može preuzeti djelatno vodeće ideje religije, može prozirnim izvorima morala odbaciti naturalističku etiku (Kanitscheider, 1996:164). No, znanost ne može normirati ponašanje i stvoriti normativnu etiku. Za to su potrebne duboke antropološke promjene, kojima vjerojatno nismo tako daleko. Jer i čovjek modernog društva prisiljen je svakodnevno živjeti prema primjenljivim znanstveno utvrđenim pravilima života.

8. Problem obrazovanja

Modernizacijski tijekovi su zahtjevi za promjenom svijesti i ponašanja pa posežu za socijalizacijskim mehanizmima osobito institucionalnim obrazovanjem/odgojem. Time se otvara novi kompleks pitanja uloge odgoja, mogućnosti posredovanja ekološke svijesti (Umweltbewusstsein) u školi. Škola je suočena s dvije skupine problema: curricularnim problemom i problemom posredovanja vrijednosti.

Međutim, škola je instrument modernizacije društva i u toj poziciji posreduje ekološku tematiku oblikovanu u »državnoj regulativi« kao diskurzivnu svijest i kao ideju ekološke modernizacije industrijskog društva po kojoj se »ekološka kriza« kao

posljedica modernizacije može razriješiti samo nastavkom modernizacije. S druge strane škola je izazvana idejama »političkih ekoloških pokreta« koji u sebi često nose ideju raskida s industrijskim društvom. U tom pogledu škola postaje nesigurno mjesto ekološkog obrazovanja (Bölts, 1995) i teško može uspostaviti tradiciju oblikovanja kritičkog refleksivnog diskursa.

Tradicija je po Weizsäckeru (1988:289) sačuvani napredak. Ona u predmodernom društvu regulira čovjekov odnos prema okolišu/prirodi na način rutiniziranog ponašanja pojedinaca. Tradicija po naravi nema pretenzija za promjenom ili su promjene spore i opet uvjetovane iskustvom nekog vremena potvrđenom u kasnijim vremenima. Na taj su način odnosi društva i prirode tradicijski stabilni a društvo živi u uvjetima prirodnog ritma. Međutim, ubrzane promjene u modernom društvu ne uspijevaju stvoriti tradicijski odnos, nego uglavnom oblikuju diskurzivnu svijest, koja se institucionalnim mehanizmima, posebice školom, prenosi na generacije i stvara uvjerenje o potrebi stalnog i sve bržeg prilagođavanja ubrzanju promjena pa i promjena u znanjima. Narav je institucija da se ne mijenjaju tako brzo, pa tako i škola, a institucija je ključni kulturni kompenzacijski mehanizam biološke manjkavosti. U tom se kontekstu povećava odgovornost obrazovanja i škole kao i problem osobne odgovornosti nastavnika i znanstvenika. Zato jedan od neposrednih ciljeva ekološkog odgoja/obrazovanja mora biti sprečavanje »imunizacije odgovornosti«, jer ona omogućava propitivanje i spoznaju granica čovjekove moralne autonomije. Time se otvara mogućnost širenja etične zone i na druga bića.

9. Različita stajališta

Kritičari novovjeke epistemološke paradigme, a osobito razvojne paradigme industrijskog društva, ukazuju na potrebu zaustavljanja rasta i zahtijevaju promjenu postojeće civilizacijske ekspanzije, pozivajući se na njihove već danas očigledne ekološke i socijalne posljedice (Primjerice, Meadows 1973; 1992; Capra, 1986).

Neki prirodoslovci upozoravaju na položaj čovjeka u vremenu i prostoru. Kozmički zakoni ne dozvoljavaju bitne promjene, a naš DNA kod (code) uvjetuje programirano ponašanje u cilju samoodržanja vrste (Verbeek, 1994). Sve što se događa je »prirodno«, pa i današnje stanje ne može biti drukčije nego »sociokulturno prirodno stanje« (Moscovici, 1982; Lipietz, 1992; Jahn, 1991; Hassenpflug, 1993).

Zanimljiva su razmišljanja koja traže rješenja izlaza, doduše u različitim područjima, ne u dokidanju civilizacijskih stečevina nego u nastavku razvoja civilizacije. Tako jedni (Reheis, 1996) smatraju da se ne treba odreći blagostanja i uživanja nego prije svega usporiti postojeće ubrzanje koje je dovelo do rasipanja prirodnih dobara, socijalnih i ekoloških konflikata. Novo blagostanje je moguće s promjenom našeg odnosa prema vremenu i prirodnom ritmu: usporiti ubrzanje i uspostaviti prirodni ritam. Slično razmišljanje susrećemo, primjerice u literaturi teološko–etičkog promišljanja (Altner, 1992) koja izlaz vidi u svjetovnom spoznavanju problema kao nečega »strašnog« i ljudskom oslobađanju od straha (»ljubavi smrti«), jer joj se u strahu ne možemo suprotstaviti. Svjesnim strahopoštovanjem (Ehrfurcht) pred Bogom zadobivamo novu kreativnu snagu, budući da Ehrfurcht uključuje »povjerenje« (u Božju ljubav) i »poslušnost« (Božje riječi).

Od teze da je svijet postao i ekološki nepopravljivo konfliktan i da to može dovesti do opće katastrofe, preko teze da se gotovo ništa bitno ne može učiniti na promjeni

smjera, do teze o otkrivanju novih kreativnih potencijala, prije svega u nama samima, kreću se razmišljanja o alternativama i promjenama, potaknuta negativnim iskustvom svijeta moderniteta. Ignoriranje socijalnoekoloških posljedica proizvodnje, distribucije i potrošnje ima kao posljedicu povećanje stvarnih ekoloških opasnosti a potiče i strah moderne civilizacije da posljedice u bliskoj budućnosti ne izmaknu kontroli (Lipietz, 1991).

II. HRVATSKO DRUŠTVO PRED EKOLOŠKIM IZAZOVIMA

U kontekstu teme »ekološki izazovi modernom društvu« postavlja se također pitanje što je s hrvatskim društvom?; ulazi li ono u moderno društvo zapadnoeuropskih obilježja?; koji su mu neposredni i očekivani socijalno–ekološki izazovi, itd. O tome nekoliko naznaka u ovom dijelu rada. Nema dvojbe da hrvatsko društvo pripada modernim društvima. Modernizacija društva na tragu europskih procesa – u smislu početaka industrijalizacije, borbe za modernu nacionalnu suverenost, kulturni i politički identitet itd. – započela je u prošlim stoljećima da bi se nakon priznate samostalnosti i suverenosti Republike Hrvatske intenzivno nastavila. Hrvatska je svoju sudbinu, modernizacijski i kulturni razvoj vezivala uz Zapad i njegove utjecaje, pa je obilježje procesa hrvatske modernizacije i identiteta – od gospodarstva i politike do kulture i umjetnosti – duboka povezanost sa zapadnoeuropskom kulturom i njezinim modernizacijskim ciklusima. Svakako treba imati na umu da su razvoj hrvatskog društva kao građanskog društva i njegova modernizacija u povijesti tekli znatno usporenije od drugih europskih društava. Razloge tome nalazimo u konkretnim povijesnim okolnostima.

U današnjem trenutku razvoja modernih društava i ekološkog mišljenja, za Hrvatsku su značajna tri područja problema s kojima se mora suočiti. Budi nam dozvoljeno radno ih formulirati kao tri tipa okoliša: prvi tip je konkretno stanje okoliša u Hrvatskoj; drugi tip je socio–kulturni tip to jest razvijeno industrijsko društvo; treći tip su međunarodni ekološki režimi. Na prvi pogled ovakvo strukturiranje može se činiti pomalo neobičnim. Ali ako se problem »ekoloških izazova« shvati i kao kompleksan socio–kulturni izazov i ako se pojam okoliš ne reducira samo na prirodoznanstvene aspekte, onda je svakako riječ o problemu razvoja hrvatskog društva u kontekstu stanja okoliša u Hrvatskoj, te procesa prije svega zapadnoeuropske modernizacije i tendencija u globalnoj ekološkoj perspektivi. U svakom slučaju naša je teza da su perspektive razvoja hrvatskog društva ovisne o ekološkoj djelotvornosti subjekata i politike unutar njega samoga i pritiscima međunarodnih organizacija u poštivanju ekoloških standarda, te o tranzicijskim procesima u ostvarivanju poželjnog cilja – društva modernog zapadnoeuropskog tipa.

S nešto drukčijeg motrišta razlikovali bismo samo dva okoliša: prirodni (stanje okoliša u Hrvatskoj i svijetu) i sociokulturni (modernizacije i sociokulturna transformacija hrvatskog društva – tradicionalno i moderno, te razvijeno industrijsko društvo kao sociokulturna okolina). Praktični razlozi upućuju nas ovdje na prvi pristup.

1. Očuvati vrijednosti okoliša

Prvi tip okoliša je prirodni okoliš i okoliš s antropogenim strukturama. Hrvatska se prostire na površini od 56.538 km². Nastanjuje ju 4.760.344 stanovnika (1991) ili 84.2 stanovnika/km² u 6.700 naselja (od kojih jedan grad blizu milijun, a četiri grada između 100.000 i 500.000 stanovnika; 6.467 naselja ima manje od 2.000 stanovnika). Naselja

pokrivaju oko 6% teritorija. U Hrvatskoj je 14 rijeka dužih od 100 km, 21 planina viša od 1000 metara. Šumom je prekriveno 34.9% površine, a 57% su poljoprivredne površine. Od 1.185 otoka 66 je nastanjeno (Ministry, 1992).

U zaštiti prirode ozakonjeno je sedam nacionalnih parkova (Kornati, Plitvička jezera, Krka, Paklenica, Mljet, Risnjak i Brijuni) prostiru se na 694 km². U Nacionalnom izvješću o okolišu i razvitku pripremljenom za UNCED 1992. podrobnije se navodi stanje u okolišu po sektorima (Ministry, 1992). Pored toga u Zakonu o zaštiti prirode navedeni su i parkovi prirode, posebni rezervati i td. (Zakon, 1994).

Prema objektivnim pokazateljima o stanju okoliša, opća je ocjena da je on »kvalitetan« i očuvan. Takvo stanje je posljedica prije svega dosadašnjeg usporenog gospodarskog razvoja i nerazvijenosti – zakašnjele modernizacije i njezinih ciklusa, a znatno manje rezultat stvarnih napora i aktivne ekološke politike. To znači da se u perspektivi mora voditi aktivnija ekološka politika u gospodarstvu, tehnologiji i općenito u gospodarenju prostorom i u prostoru u svrhu očuvanja okoliša. Istraživanja pokazuju da pretpostavke za to postoje kako u očevidanjima mladih (Cifrić i Čulig, 1987) tako i u percepciji uloge drugih aktera u očuvanju okoliša, osobito znanosti i ekoloških udruženja, te osobnom angažiranju (Cifrić, 1990:117-124). Nažalost, procjene i očekivanja stanja u različitim sektorima razvoja za slijedećih deset godina pokazuju pogoršanje upravo u oblasti zaštite okoliša i obrazovanja (Cifrić, 1995).

Potrebno je spomenuti, da se pored poznatih problema zagađivanja, u Hrvatskoj pojavio i ratni otpad. On doduše nije nigdje u zakonima spomenut kao kategorija, ali je trajniji problem nego što se na prvi pogled čini, jer se ne radi o krutom glomaznom otpadu već i o miniranim prostorima, velikim količinama metala (šrapnela, metaka...) u šumskim nasadima.

Vrlo je važna institucionalna podrška očuvanju okoliša na način racionalnog korištenja prirodnih dobara, osobito prostora. Hrvatska je u Ustavu (Ustav, 1991) zaštitu okoliša proglasila jednom od deset najviših vrednota ustavnog poretka (čl. 3) i od interesa za Hrvatsku (čl. 52), zajamčila pravo građanima na zdrav okoliš (čl. 69), a iznimno se mogu ograničiti poduzetničke slobode i vlasnička prava radi zaštite okoliša (čl. 50). Donijet je Zakon o zaštiti okoliša i tridesetak drugih zakona. Danas ovu materiju pravno uređuje oko 60 zakona i još toliko podzakonskih akata (Zaštita, 1995). Nažalost Hrvatska nema posebnog ministarstva za zaštitu okoliša nego Državnu upravu za zaštitu okoliša.

2. Novi sociokulturni okoliš

Drugi tip okoliša je naša slika zapadnoeuropskog demokratskog društva, tržišne ekonomije i višestranačkog sustava, koji je uzet kao poželjan cilj razvoja hrvatskog društva. Kao tranzicijsko, hrvatsko je društvo danas u procesu duboke strukturne transformacije društvenih institucija – od gospodarskih do duhovnih struktura. Ekološki izazovi hrvatskom društvu prelamaju se preko njegovih transformacijskih socijalnih procesa. Opaža se nestanak simbola predmodernog društva, a javlja se obilje simbola zapadnog društva.

Za ekološku problematiku veoma je važno osnivanje i rad ekoloških udruženja. Zajedno s onima iz ranijeg razdoblja i novoosnovanima ima ih više od 70 (Huber, 1993) iako je njihov utjecaj još uvijek veoma skroman. Tome je razlog vjerojatno stanje agresije na Hrvatsku i opća klima kojom dominira »velika politika« ali i to što su

ekološka udruženja nepovezana, zaokupljena lokalnim ili osobnim interesima njihovih aktera. Osim toga, nikli su brojni bilteni, glasila i publikacije koje tematiziraju ekološku problematiku. O znanstvenom zanimanju svjedoči i bibliografija radova iz socijalne ekologije i primijenjenih ekologija u posljednjih deset godina (Murati, 1996).

U tipologijskom smislu sociokulturnu razvojnu sliku hrvatskog društva mogu, s dosta ograda i prilično pojednostavljeno, ocrtati elementi dva tipa društva. S jedne strane prepoznatljivo je predmoderno (tradicionalno) društvo koje obilježavaju simboli kao što su kolektivitet, rodbinska povezanost, običajnost, obitelj, revitalizacija tradicionalnog, čistoća hrvatskog jezika, nacionalno, vjersko, sakralno društvo, prirodni okoliš itd. S druge strane vidljivi su znaci novog moderniteta kao što je međunarodni kapital, profit, individualni interesi i interesne skupine, sekularno društvo, nacionalna (pravna i socijalna) država, multikulturalnost, nova arhitektura, dizajn i strano nazivlje na tvrtkama i institucijama, telekomunikacije, zaštita okoliša itd. Transformacijski procesi struktura ovih dviju paradigmi teku više konvergentno na simboličnoj razini, nego na socijalnoj.

Mijenja se i struktura društvenih vrijednosti. Delegitimiran je »egalitarno–kolektivistički« a legitimiran »liberalno–individualistički« vrijednosni model, što još uvijek ne znači da je došlo do njihove radikalne zamjene. Egalitarni sindrom izgubio je legitimitet sa starom političkom strukturom, a kompetitivni sindrom legitimira se novom ekonomskom elitom. Treba ipak pripomenuti da postoje elementi »prisilne egalitarnosti« i »situacijska kompeticija«. U ovoj potonjoj većina pučanstva nema mogućnosti stvarnog sudjelovanja ili pak sudjeluje na simboličan način.

Empirijska istraživanja su pokazala da je »čistom tržišnom« modelu skloni oko 2%, »etatističkom« oko 28% i »socijalno–tržišnom« oko 70% ispitanika (Cifrić, 1995), što pretpostavlja i razlike u postocima ovisno o djelatnostima (Cifrić, 1996). Isto tako je empirijski potvrđeno da je hrvatsko društvo već od prije u kulturno–ekološkom smislu dionik sučeljavanja ideja i vrijednosti modernog/postmodernog društva (Cifrić, 1994).

Novi sociokulturni identitet hrvatskog društva oblikuje se u kontekstu sučeljavanja spomenutih dviju paradigmi – tradicionalnosti i modernosti – u kojemu procesu se materijalni supstrat tradicionalnog (predmodernog) društva potiskuje i »rastače« a simbolički supstrat retradicionalizacijom¹ podržava; supstrat modernosti legitimiran je, što općom voljom, što utjecajem novih gospodarskih i političkih elita u nastajanju. Oblikovanje identiteta novog hrvatskog društva odvija se kao dvostrani proces: proces modernizacije nacionalne tradicije i utemeljenja tradicije nacionalne modernizacije.

3. Ekološki režimi

Treći tip okoliša hrvatskog društva su sve one institucionalne i normativne strukture – međunarodne, regionalne i bilateralne deklaracije, konvencije, protokoli itd. koje (a) usmjeravaju ekološku politiku na globalnim razinama, poglavito u zaštiti okoliša, i (b) uređuju standarde ponašanja u svijetu, poglavito u gospodarstvu. Glede toga, u Hrvatskoj je nekoliko razina i skupina aktivnosti. Primjera radi, navest ćemo neke:

1 Pod »retradicionalizacijom« ne podrazumijevamo konzervativno stajalište po kojemu se radi isključivo o »povratku na staro«, na prošlost, nego razumijevamo kulturni proces prevrednovanja tradicionalnog i uspostavljanja nove tradicije kao strukturalne komponente identiteta novog hrvatskog društva.

a) Na državnoj razini: potpisivanje i ratificiranje međunarodnih dokumenata koji reguliraju ovu oblast. (Hrvatska je potpisnica nekolicine takvih dokumenata); ustrojavanje normativnih dokumenata (pravni sustav) koji generalno reguliraju odnos prema okolišu i otvaraju mogućnost aktivne uloge različitih subjekata i omogućavaju uključivanje u međunarodne projekte; primjereno organiziranje struktura državne uprave s ministarstvom ili jednakim rangom itd.;

b) Na razini gospodarstva: prilagođavanje proizvodnih i uslužnih standarda svjetskim standardima; poticanje ekoloških projekata kao gospodarski isplativih; proizvodnja ekološke ambalaže; poticaji primijenjenih istraživanja itd.;

c) Na razini obrazovanja: oblikovanje ekoloških curriculumuma za pojedine edukativne razine i stručne profile, a posebice na visokim učilištima; otvaranje interdisciplinarnih ekoloških studija; sustavno i planski educiranje pojedinih kategorija zaposlenika, itd.;

d) Na razini znanosti: stimuliranje fundamentalnih i drugih istraživanja; obrazovanje znanstvenog podmlatka itd.

Djelatni principi i orijentacijski obrasci djeluju preko institucionalnih oblika (Becker i Ulrich, 1996). Za položaj Hrvatske u međunarodnim režimima važno je (1) da se pored zakona i podzakonskih akata proizvedu i druga direktna (prisilna) ili indirektna (simbolična) reguliranja i proizvodni tipovi ponašanja; (2) postizanje kompromisa pregovaranjem i (3) postojanje općeg vrijednosnog sustava koji omogućava gotovo rutinsko djelovanje.

* * *

Ekološka problematika postaje sve više regulativ razvojnih šansi (Bruch, 1996), a osobito za zemlje usporene i naknadne industrijalizacije, što Hrvatska ne smije zaboraviti.

Za Hrvatsku je važno da (a) uredi institucionalnu mrežu i normativnu strukturu koja korespondira s takvima u razvijenim zemljama; da (b) u svim sektorima oslobodi kreativne gospodarstvene potencijale — osobito ljudske (obrazovanje i znanost), i bude spremna za praktične »udare« (zahtjeve — političke ili normativne) koji slijede ulaskom u europski krug i da (c) pažljivo i selektivno koristi respektabilan tehnološki transfer.

LITERATURA:

- Altner, G. (1992). **Über Leben. Von der Kraft der Furcht**. Düsseldorf: Patmos.
- Altwater, E. (1992). **Der Preis des Wohlstands oder Umweltplünderung und neue Welt(un)ordnung**. Münster: Westfälisches Dampfboot.
- Attali, J. (1996). **Strahlende Geschäfte**. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Beck, U. (1986). **Risikogesellschaft**. Frankfurt: Suhrkamp.
- Becker, E. i Wehling, P. (1993). **Risiko Wissenschaft. Ökologische Perspektiven in Wissenschaft und Hochschule**. Frankfurt/New York: Campus.
- Becker, S. i Ulrich, B. (1996). Öko-Kapitalismus? Zur Regulation von Kapitalakkumulation und gesellschaftlichen Naturverhältnissen. U: Bruch, M. i Krebs, H.-P. (Hrsg), **Unternehmen Globus** (str. 116-140). Münster: Westfälisches Dampfboot.
- Bojanovsky, J. (1994). **Ökologie und soziokulturelle Evolution**. Stuttgart: Enke.
- Bölts, H. (1995). **Umwelterziehung. Grundlagen, Kritik und Modelle für die Praxis**. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Brown-Weis, E. (1993). Plädoyer für einen ökologischen Generationsvertrag. U: **Jahrbuch Ökologie 1994** (str. 31-36). München: Beck.
- Bruch, M. i Krebs, H.-P. /Hrsg/ (1996). **Unternehmen Globus**. Münster: Westfälisches Dampfboot.
- Capra, F. (1986). **Vrijeme preokreta**. Zagreb: Globus.
- Cifrić, I. (1990). **Ekološka adaptacija i socijalna pobuna**. Zagreb: Radničke novine.
- Cifrić, I. (1994). **Napredak i opstanak**. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo i zavod za sociologiju.
- Cifrić, I. (1995). Razvoj i okoliš u Hrvatskoj. Procjenje stanja i očekivanja. **Socijalna ekologija**, 4(2-3):149-170.
- Cifrić, I. (1996). Tranzicija i transformacija – između norme i prakse. **Socijalna ekologija**, 5(2):135-153.
- Cifrić, I. i Čulig, B. (1987). **Ekološka svijest mladih**. Zagreb: CDD i Zavod za sociologiju.
- Gehlen, A. (1962). **Der Mensch – Seine Natur und seine Stellung in der Welt**. Frankfurt.
- *** (1990). **Global Outlook 2000**. New York: The United Nations.
- Habermas, J. (1986). **Tehnika i znanost kao ideologija**. Zagreb: Školska knjiga.
- Hassenpflug, D. (1993). **Sozialökologie. Ein Paradigma**. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Huber, Đ. (1993). Obrazovanje u djelatnostima društava i inicijativnih grupakoje se bave zaštitom okoliša – perspektive za Hrvatsku. **Socijalna ekologija**, 2(2):279-288.
- Jahn, Th. (1991). **Krise als gesellschaftliche Erfahrungsform**. Frankfurt.
- *** (1992). **Jahresbericht 1992**. Frankfurt: Institut für sozial-ökologische Forschung (ISOE).
- Kanitscheider, B. (1996). **Im Innern der Natur. Philosophie und moderne Physik**. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Keating, M. (1993). **Agenda for Change**. Geneva: Centre of Common Future.

- Lipietz, A. (1991). Die Beziehungen zwischen Kapital und Arbeit am Vorabend des 21. Jahrhunderts. *Leviathan*, 1/1991.
- Lipietz, A. (1992). **Towards a New Economic Order. Postfordism, Ecology and Democracy.** Oxford/New York.
- Luhmann, N. (1992). **Beobachtungen der Moderne.** Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Meadows, D. i sur. (1973). **Granice rasta.** Zagreb: Stvarnost.
- Meadows, D. H., Meadows D. L. i Randers, J. (1992). **Die neuen Grenzen des Wachstums.** Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt.
- Meinberg, E. (1995). **Homo Oecologicus. Das neue Menschenbild im Zeichen der ökologischen Krise.** Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Ministry of Civil Engineering and Environmental Protection (1992). **Environmental Protection Projects of the Republic of Croatia.** Zagreb: Ingra.
- Ministry of Environmental Protection, Physical Planning and Housing (1992). **National report on Environment and Development.** (UNCED 1992. Executive Summary). Zagreb.
- Moscovici, S. (1982). **Versuch über die menschliche Geschichte der Natur.** Frankfurt.
- Murati, T. (1996). **Bibliografija radova iz socijalne ekologije i primijenjenih ekologija objavljenih u Hrvatskoj 1986.-1995.** Zagreb: HSD i Zavod za sociologiju.
- Reheis, F. (1996). **Die Kreativität der Langsamkeit.** Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Schäfer, L. (1993). **Das Bacon-Projekt. Von der Erkenntnis, Nutzung und Schonung der Natur.** Frankfurt: Suhrkamp.
- Simonis, U. E. (1993). **Globale Umweltprobleme. Eine Einführung.** Berlin: Wissenschaftszentrum (FS II 93-408).
- Simonis, U. E. (1996). **Umweltindikatoren und Globale Kooperation.** Berlin: Wissenschaftszentrum (FS II 96-403).
- Schug, W., Leon, J. i Gravert, H. O. (1996). **Welternährung. Herausforderung an Pflanzenbau und Tierhaltung.** Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Verbeek, B. (1994). **Die Anthropologie der Umweltzerstörung. Die Evolution und der Schatten der Zukunft.** Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Weiszäcker, C. F. von. (1988). **Jedinstvo prirode.** Sarajevo: V. Masleša.
- *** (1987). World Commission on Environment and Development. **Our Common Future** (Brundtland Report). New York: Oxford.
- *** **Zakon o zaštiti prirode.** Narodne novine, 30/1994.
- *** (1995). **Zaštita okoliša u pravnom sustavu Republike Hrvatske. (Zbirka propisa).** Zagreb: Privredni marketing.

GENERATIONAL PRIVILEGE. RESPONSIBILITY FOR A SUCCESS

Ivan Cifrić

Faculty of Philosophy, Zagreb

Summary

In the first part of the article, the author deals with some aspects of environmental challenges a modern society is being confronted with: hastening of the way of life, risks, creation and destruction, environmental education, responsibility etc. The consequences of human activities on nature and society have become "a new natural" challenge, that increase human responsibility in a co-evolutional process. From that follows a new type of responsibility, "responsibility for a success" and a comprehension of human moral autonomy limits.

In the second part of the article, the author deals with environmental challenges to Croatian society. There are three provocative types of environment: natural and anthropogenic environment of Croatia, modern West-European society and international environmental regimes. For the Croatian environmental policy, it is important: to maintain environmental quality, normative and institutional regulation, recognition of creative powers (knowledge and stimulative development measures) and qualitative technological transfer.

Key words: Croatian society, environmental challenges, generational privilege, moral autonomy, responsibility for a success, virtual reality

GENERATIONSPRIVILEG. VERANTWORTUNG FÜR DEN ERFOLG

Ivan Cifric

Philosophische Fakultät, Zagreb

Zusammenfassung

Der erste Teil des Artikels befat sich mit einigen Aspekten ökologischer Herausforderungen, denen sich die moderne Gesellschaft stellen mu: Beschleunigung des Lebens, Risiken, Schaffung und Zerstörung, Umweltbildung und -erziehung, Verantwortung usw. Die Folgen menschlichen Wirkens in Natur und Gesellschaft werden zu "neuen natürlichen" Herausforderungen, welche die Verantwortung des Menschen im koevolutiven Proze erhöhen. Daraus geht ein neuer Verantwortungstyp hervor, die "Verantwortung für den Erfolg" sowie die Erkenntnis der Grenzen der moralischen Autonomie des Menschen.

Im zweiten Teil des Artikels ist die Rede von den ökologischen Herausforderungen an die kroatische Gesellschaft. Es bestehen drei Herausforderungstypen der Umwelt: die natürliche und anthropogene Umwelt Kroatiens, die moderne westeuropäische Gesellschaft und internationale Umweltregimes. Für die kroatische Umweltpolitik ist die Erhaltung der Umweltqualität, eine normative und institutionelle Einrichtung, das Erkennen kreativer Kräfte (Kenntnisse und entwicklungsfördernde Manahmen) sowie ein guter Technologietransfer wichtig.

Grundbegriffe: Generationsprivileg, kroatische Gesellschaft, moderne Gesellschaft, Moralaautonomie, ökologische Herausforderungen, Verantwortung für den Erfolg, virtuelle Wirklichkeit